

УДК 378.147

ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ НА ОСНОВІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Катушенко І. А.

Стаття присвячена розгляду міжкультурної комунікації як чинника формування гуманістичних ціннісних орієнтацій у студентів-філологів у навчальному процесі. Обґрунтовується необхідність запровадження міжкультурного спілкування, або діалогу культур, у зміст та організацію процесу навчання студентів-філологів на заняттях з країнознавства.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, гуманістичні ціннісні орієнтації, міжкультурна компетенція, студенти-філологи, навчальний процес, країнознавство.

Статья посвящена рассмотрению межкультурной коммуникации как фактора формирования гуманистических ценностных ориентаций у студентов-филологов в учебном процессе. Обосновывается необходимость внедрения межкультурного общения, или диалога культур, в содержание и организацию процесса обучения студентов-филологов на занятиях по страноведению.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, гуманистические ценностные ориентации, межкультурная компетенция, студенты-филологи, учебный процесс, страноведение.

The article deals with intercultural communication as a formation factor of philology students' humanistic values in the educational process. It substantiates the necessity of cross-cultural communication, or dialogue of cultures, in the content and organization of the teaching process in Country Studies for philology students.

Key words: intercultural communication, humanistic values, cross-cultural competence, philology students, educational process, Country Studies.

Постановка проблеми. Як показує досвід, процес формування гуманістичних цінностей у студентів звичайно розглядається у викладацькому середовищі як виховний, що перебуває поза межами навчання. Водночас у психолого-педагогічній літературі все частіше порушуються питання про необхідність запровадження у ВНЗ ціннісно-орієнтованої освіти, про формування гуманістичних ціннісних орієнтацій у студентів у процесі навчання у ВНЗ на заняттях в межах конкретних навчальних програм з відповідної дисципліни, про необхідність запровадження ціннісно-орієнтованого навчання у ВНЗ взагалі та при підготовці майбутніх фахівців-філологів зокрема. Вони зумовлені, на наш погляд, такими міркуваннями:

По-перше, викладачі, які широко пропагують необхідність ціннісно-орієнтованої освіти, найчастіше схиляють студентів прийняти саме їх цінності й етичні норми. Однак викладачі повинні пропонувати для вивчення студентам різні матеріали й життєві приклади використання цінностей у межах навчальної програми (країнознавства зокрема). Вони мають спонукати студентів до усвідомлення, а не до прийняття догм; змушувати їх думати й запитувати, а не просто сприймати "факти" відповідно до чієїсь інтерпретації; розвивати розумні й адекватні сучасним реаліям стандарти поведінки, а не наслідувати стандарти, які є зручними й соціально погодженими.

По-друге, існують універсальні загальнолюдські цінності, властиві багатьом культурам, й особливі (окремі) цінності, специфічні для певних груп людей або індивідуумів. Універсальні цінності (любов, чесність, єдність, довіра, справедливість, доброта й ін.) легше приймаються і розуміються. А особливі (окремі) цінності етнічної, політичної або соціальної групи чи організації можуть викликати труднощі в розумінні. Такі цінності викликають значні емоції. Вони часто використовуються для визначення деяких людей як "інших". За їх допомогою давати розумне пояснення поведінки. Вони можуть бути невловимими і проявлятися несвідомо. Учителю покликаний допомогти студентам розпізнати особливі цінності, визначити наслідки їх прояву, допомогти усвідомити, яким чином вони конфліктують із загальнолюдськими

цінностями. Очевидно, що тут є частка ризику, і виникає запитання, чи є в цьому відповідна роль учителя, особливо у ВНЗ. Однак у результаті, чим більше студентів приймають сторону універсальних цінностей, тим більше вони вдосконалюють свої моральні принципи і поведінку.

По-третє, майже всі предмети у ВНЗ мають моральний сенс. Студентам необхідно усвідомити ціннісну значущість усього, що вони вивчають з української, російської та англійської літератури, з інших соціально-політичних і технічних дисциплін. Майже всі інтерпретують реальність і значення подій, що відбуваються, відповідно до своїх власних цінностей.

По-четверте, теорія “культурно-історичного розвитку” особистості Л. С. Виготського стверджує, що соціалізація особистості, однією з фундаментальних складових якої є формування гуманістично-ціннісних орієнтацій, відбувається в контексті рідної культури з урахуванням діалектики зовнішнього й внутрішнього, психічного й соціального, коли зовнішні соціальні умови опосередковуються внутрішніми індивідуальними факторами. Процес соціалізації полягає в засвоєнні індивідом певної системи знань, норм і цінностей (тобто культури в її різновидах), що дозволяють йому жити та діяти як повноправний член суспільства [12]. Неможливо зрозуміти генезис особистості у відриві від культурної спільноти, оскільки “особистість – це продукт культури” [1].

Виховання такої особистості і має бути метою ціннісно-орієнтованого навчання студентів-філологів [4; 10; 13 та ін.].

Аналіз останніх досліджень. Останнім часом у методиці англійської філологічних дисциплін спостерігається вихід у галузь національної культури, де вона виступає як невід’ємна частка значеннєвого змісту мови. Культура при цьому розуміється в найширшому значенні: як сукупність знань, спільних для всіх членів певної національно-етнічної групи, про свою країну, її природно-географічні умови, економіку, історію, суспільно-політичне життя, культуру, побут, характер і звичаї її населення й ін. [3; 4]. Змістом лінгвокультурознавства є культура країни досліджуваної мови, що стала предметом співвивчення при вивченні мови.

На думку багатьох дослідників, незнання особливостей національного соціокультурного контексту й менталітету призводить до стану дискомфорту та навіть протесту. Більш того, ті, хто вивчає іноземні мови поза мовним середовищем, потрапляють часто в комунікативні “пастки” або переживають “культурний шок” [11; 19; 21]. Водночас пізнання національного характеру або менталітету є проблемою практично нерозв’язною. У мовленнєвому спілкуванні такі знання незмінно присутні в мовній свідомості комунікантів, вони виступають як фон при розкритті значення мовних одиниць, тому одержали назву фонових (“background knowledge”). Ці знання, як правило, є надбанням усіх членів даної культурно-мовної спільноти й можуть бути невідомі іноземцям.

Саме тому, на думку західноєвропейських та вітчизняних методистів-філологів, повний збіг “репертуарів” комунікантів різних культурно-мовних спільнот неможливий не тільки через відсутність культурно-мовного середовища і дефіциту часу. На міжкультурне спілкування, безпосереднє й опосередковане, впливають фактори, що відбиваються на процесі й продукті комунікації: “репертуари” іншомовних комунікантів уключають їх світогляд, переконання, цінності, настанови, соціальні взаємини, релігію, форми вираження відносин і весь комплекс психологічних міжкультурних відмінностей [20]. Ці відмінності, згідно з результатами кроскультурних психологічних досліджень, надто стійкі, а велика питома вага в них особистісних і емоційних компонентів роблять їх унікальними й неповторними [6]. Однак часткове вирішення цієї проблеми, на думку деяких дослідників, можливе, якщо сформувати в тих, кого навчають, загальне уявлення про те, як різні сфери об’єктивної дійсності відбиваються у свідомості представників різних вікових, соціальних, професійних і т. п. груп соціуму, як формується ця свідомість [7], а також загострити їхню увагу щодо іншої, чужої культури та розвинути в них здібності й уміння користуватися цією культурою. Для цього потрібні спеціальні вправи, що спонукають тих, хто навчається, до аналізу й зіставлення та розвивають у них соціокультурну спостережливість і сприйнятливність.

Важливо також враховувати: вплив рідних соціокультурних традицій і норм у процесі вивчення іноземної мови може бути зменшений, якщо встановлення асо-

ціативних зв'язків між фактом іншомовного мовлення й фактом відповідної соціокультурної дійсності проводити, не абстрагуючись від аналогічних зв'язків у рідній мові і рідній культурі, а навпаки – ґрунтуючись на них [5; 9; 11].

Постановка мети (завдань). Таким чином, метою статті є обґрунтувати, що формування гуманістичних ціннісних орієнтацій у студентів-філологів відбувається ефективно за умов організації навчання на основі міжкультурної комунікації.

У зарубіжній методичній літературі цій проблемі особлива увага стала приділятися в 60–70-х роках ХХ століття з розвитком комунікативного підходу до навчання іноземних мов. У зв'язку з посиленням процесів євроінтеграції в західноєвропейській психолого-педагогічній та методичній літературі активізувалися дискусії навколо визначення цілей та змісту філологічної освіти. Головним питанням обговорення стало визначення змісту та ознак категорій “міжкультурної комунікації” або “міжкультурної компетенції”. Огляд західноєвропейської методичної літератури показує, що “міжкультурна комунікація” і “міжкультурна компетенція” є предметом інтенсивних досліджень із середини 80-х років ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. В процесі наукових дискусій відбулася розробка теорій міжкультурної дидактики й педагогіки та визначено первісне тлумачення “міжкультурної комунікації” як “face-to-face-Interaction”. Сучасне розуміння міжкультурної комунікації в зарубіжній методиці інтегрується в декількох напрямках:

1. Педагогічний напрямок – екстраполіює загальнодидактичні принципи міжкультурної освіти й виховання в поліетнічних студентських і шкільних аудиторіях на ситуацію навчання іноземної мови в країні мови, яка вивчається, і поза її межами. У рамках цього напрямку досліджуються проблеми “зустрічі з чужою культурою” та постулюються гуманістичні ідеї виховання в дусі інтернаціоналізму, взаєморозуміння і рівноправності всіх культур [16].

2. Мовний – базується на роботах американських соціолінгвістів 60–70-х років, вивчає мову як “сховище” культури, традицій, норм і ціннісних орієнтацій народу в межах контрастивної семантики, граматики й лінгвістики тексту.

3. Країнознавчий – для нього характерна інтерпретація країнознавства як предмета, що інтегрується в практичні заняття з іноземної мови з метою не стільки інформування, скільки сенсифікації тих, хто навчається, стосовно явищ чужої культури і з метою розвитку вмінь зіставляти їх та координувати власне сприйняття світу з іншокультурним.

4. Літературознавчий – бере початок у дискусіях про можливість розуміння іншомовних літературних текстів, а потім перейшов у дискусії про межі й можливість розуміння “чужого” взагалі.

Результати дослідження. У методичних роботах, присвячених питанням міжкультурної комунікації, остання визначається як безпосереднє й опосередковане спілкування партнерів, що належать до різних культур, у процесі чого зіштовхуються різні ціннісні орієнтації, уявлення про універсалії та їх вербальні вираження, норми, поведінкові моделі і т. п. [17; 18].

Категорії “свого” і “чужого” відіграють велику роль у створенні теорій міжкультурної комунікації. Так, той, хто вивчає іноземну мову, зустрічається з “чужим” тричі: 1) з чужою мовою, 2) з чужою культурою, частиною і вираженням якої є мова, і 3) з представниками мови й культури, що вивчаються [16]. З огляду на це вивчення іноземної мови має включати й оволодіння тактикою розуміння “чужого”, що містить прийоми подолання культурних і мовних бар'єрів.

При визначенні змісту й структури міжкультурної комунікації вчені спираються на культурологічні гіпотези і теорії комунікації, ґрунтуючись на поняттях “культура” й “спілкування” [2; 9; 10; 13; 14; 15 та ін.].

У дослідженні В. П. Фурманової міжкультурна комунікація визначається як “комунікативно-когнітивне середовище, яке екстраполіює поряд з комунікативною культурно-прагматичною ще аксіологічну функції іноземної мови та відкриває можливості виділення культурно-прагматичного простору: загального й національно-специфічного, що відтворює картину світу і сам об'єкт, який володіє певним етно- й соціокультурним статусом і належить до конкретної лінгвокультурної спільноти” [13; 14]. Отже, метою змісту філологічної освіти, яка спрямовує відповідний навчальний процес, є формування міжкультурної комунікації. Навчання міжкультурного спілкування як мета навчання зумовлює розширення змісту навчання й включення до

нього “культури” в найбільш широкому розумінні цього слова [8]. Змістом процесу навчання стає саме міжкультурне спілкування, або діалог культур, у всіх його аспектах і компонентах.

Висновки. Саме такий зміст навчального матеріалу й відповідно організація процесу навчання сприятиме формуванню гуманістичних ціннісних орієнтацій у студентів-філологів. Найбільш широкі можливості заглибитися у міжкультурну взаємодію студенти, на наш погляд, мають на заняттях з країнознавства. Однак для того, щоб ця навчальна дисципліна виконувала покладені на неї завдання, необхідно відповідно до цього відібрати та відструктурувати навчальний зміст, методично забезпечити використання сучасних технологій навчання.

Література

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – М. : Наука, 1977. – 380 с.
2. Астафурова Т. Н. Стратегии коммуникативного поведения в профессионально значимых ситуациях межкультурного общения (лингвистический и дидактический аспекты) : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 / Астафурова Т. Н. ; Моск. гос. лингв. ун-т. – М., 1997. – 41 с.
3. Бурлак А. И. Знакомство с Америкой : пособие по английскому языку / А. И. Бурлак, Дж. Г. Бурлак, Л. И. Кравцова. – 2-е изд., испр. – М. : ООО “Издательство “Астрель”; ООО “Издательство “АСТ”, 2000. – 96 с.
4. Верещагин Е. М. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Рус. яз., 1990. – 246 с.
5. Гарбовский Н. К. Сравнительный социокультурный компонент в преподавании иностранных языков / Н. К. Гарбовский // Россия и Запад: диалог культур. – М. : МГУ, 1994. – С. 37.
6. Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология : учеб. пособие / Г. Г. Дилигенский. – М. : Новая школа, 1996. – 352 с.
7. Лейфа И. И. Социокультурный аспект в формировании профессиональной компетенции будущих учителей иностранного языка : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Лейфа И. И. ; Моск. гос. пед. ун-т. – М., 1995. – 16 с.
8. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е. И. Пассов. – М. : Рус. яз., 1989. – 276 с.
9. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / В. В. Сафонова. – Воронеж : Истоки, 1996. – 237 с.
10. Сафонова В. В. Социокультурный подход к обучению иностранным языкам как специальности : дисс. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 / Сафонова В. В. – М., 1992. – 528 с.
11. Тарнопольский О. Б. Обучение этикету иноязычного повседневного, педагогического и делового общения в языковом вузе: предисловие к исследованию / О. Б. Тарнопольский, Л. С. Димова // Иноземні мови. – 1999. – № 1. – С. 29–31.
12. Фаенова М. О. Обучение культуре общения на английском языке / М. О. Фаенова. – М. : Высш. школа, 1991. – 142 с.
13. Фурманова В. П. Межкультурная коммуникация и культурно-языковая прагматика в теории и практике преподавания иностранных языков : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 / Фурманова В. П. ; Моск. пед. гос. ун-т. – М., 1994. – 58 с.
14. Фурманова В. П. Межкультурная коммуникация и лингвокультуроведение в теории и практике обучения иностранным языкам / В. П. Фурманова. – Саранск : Изд-во Морд. ун-та, 1993. – 124 с.
15. Харченкова Л. И. Этнокультурные и социолингвистические факторы в обучении русскому языку как иностранному : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 / Харченкова Л. И. ; Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – СПб., 1997. – 32 с.
16. Bredella L. Towards a Pedagogy of Intercultural Understanding / L. Bredella // Homung A. (ed.): American Studies. – 1992. – № 37. – P. 559–594.
17. Buttjes D. Mediating languages and cultures: the social and intercultural dimension restored / D. Buttjes, M. Byram (eds) // Mediating Languages and Cultures. Towards an Intercultural Theory of Foreign Language Education. – Clevedon : Multilingual Matters, 1991. – P. 3–16.
18. Byram M. Teaching culture and language: towards an integrated model / D. Buttjes, M. Byram (eds) // Mediating Languages and Cultures. Towards an Intercultural Theory of Foreign Language Education. – Clevedon : Multilingual Matters, 1991. – P. 17–30.

19. Levin D. *Beyond Language: Intercultural Communication for English as a Second Language* / D. Levin. – New Jersey : Prentice Hall, 1981. – 282 p.
20. Pennington D. *Intercultural Communication* / D. Pennington // *An Introduction to Intercultural Communication* / L. Samovar, R. Porter (eds.). – Belmont, 1985. – P. 30–40.
21. Robinson G. *Crosscultural Understanding* / G. Robinson. – London : Prentice Hall, 1988. – P. 134–149.